

ВІДГУК

**офіційного опонента Волкової Юлії Анатоліївни,
доктора юридичних наук, професора, професора кафедри
адміністративного права та процесу Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
на дисертацію Харченко Мар'яни Володимирівни
на тему: «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному
судочинстві», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Дисертація М.В. Харченко являє собою наукову кваліфікаційну роботу, яка містить результати оригінального авторського дослідження теоретико-прикладної проблеми реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

1. Ступінь актуальності теми дисертації визначається комплексом факторів, і насамперед, особливою роллю судової влади в забезпеченні прав і законних інтересів осіб в публічних правовідносинах. Ефективність механізму захисту прав людини і громадянина, в тому числі судового захисту, є гарантією досягнення певної соціальної справедливості, проявом якої є подолання негативних соціальних наслідків порушень прав і свобод людини та громадянина, а кінцевою метою якого є власне забезпечення реальності таких прав. В сучасних умовах глобалізації державно-правовий розвиток різних сфер суспільного життя динамічно змінюється, відбуваються триваючі трансформаційні, реформаційні процеси і у судовій діяльності, зокрема під час здійснення адміністративного судочинства. Суттєві зміни в національному законодавстві, його оптимізація, гармонізація до європейських вимог та стандартів спричиняють проблеми їх наукового осмислення та врегулювання. Правові норми при всьому своєму різноманітті, системної організації та внутрішньої деталізації не завжди можуть забезпечити весь спектр реальних

суспільних відносин, що вимагають належної правової регламентації. У зв'язку із цим зростають роль і значення судового розсуду в правозастосовчій практиці з вирішення конкретних справ. В умовах пріоритету прав і свобод людини і громадянина, забезпечення їх захисту всіма демократичними способами правової держави, включаючи судовий захист, особливої значущості набуває наділення суддів в адміністративному судочинстві дискреційними повноваженнями на основі судового розсуду, дослідженню якого цілком присвячена дисертаційна робота.

За справедливим твердженням здобувача «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві дозволяє застосовувати нормативні положення відповідно до обставин, які склалися у конкретній правовій ситуації. Без можливості реалізації розсуду суддею, законодавство не могло би мати ознакою універсальність, адже виникала би необхідність встановлювати чіткі правила для кожного індивідуального випадку. Розсуд судді можна розглядати в якості дієвого правового механізму для спрощення нормативного масиву та забезпечення індивідуалізованого підходу в процесі правозастосування у законодавчо-визначених межах» (с. 18 дисертації). Разом з тим, здобувач вельми обґрунтовано висловлює позицію щодо мети дослідження, яка полягає у тому, щоб на основі наукового аналізу, вивчення та узагальнення теоретичних розробок, чинного законодавства України та практики його застосування визначити та комплексно дослідити особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, виявити недоліки та протиріччя, а також обґрунтувати найбільш оптимальні шляхи їх усунення з врахуванням сучасної соціально-економічної і політичної ситуації та міжнародних правових стандартів й розбудови повоєнної України, а також формування пропозицій до чинного законодавства. З огляду на це, обраний здобувачем напрям дисертаційного дослідження ще раз підкреслює актуальність теми, науково-теоретичну і практичну цінність наукової праці.

Дисертація з даної теми істотно підвищує якість розробок наукових колективів у відповідній галузі знань.

2. Обґрунтованість та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій.

Оцінюючи обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації здобувача, маю достатньо підстав вважати, що вони є результатом реалізації поставленої мети, об'єктивного та різнобічного осмислення правових феноменів, явищ та процесів, що охоплюються предметом дослідження, яке спирається на світоглядну орієнтацію, широкий спектр дослідницьких і наукових підходів, ефективний та плідний аналіз джерельної бази, правильного використання методології наукового пізнання та прагнення здобувача запропонувати розв'язання наукового завдання. При цьому, наукова новизна наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації здобувача відповідає заявленим.

Аналіз змісту дисертації свідчить про самостійне, аргументоване та завершене наукове дослідження і дозволяє констатувати високий науковий теоретичний та практичний рівень роботи у цілому. Дисертація М.В. Харченко має логічну структуру, є змістовною, побудована за проблемно-хронологічним принципом, відповідає меті та завданням роботи, матеріали розділів супроводжуються ґрунтовними висновками, автор спирається на значний обсяг джерельної бази і не викликає суттєвих зауважень. Методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність методів і прийомів наукового пізнання, їх застосування характеризується системним підходом, що дало здобувачу можливість досліджувати проблеми в єдності їхнього соціального змісту і юридичної форми, здійснювати системний аналіз особливостей питань реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. На основі аналізу тексту дисертації можна зробити висновок про

те, що актуальність проблеми, її методологічна і теоретична основа отримали в роботі належне обґрунтування, аргументацію та конкретизацію.

Насамперед, заслуговує на схвалення проведений автором роботи ґрунтовний аналіз генези дослідження розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці із виокремленням двох основних напрямків доктринального дослідження розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, серед яких автор виділяє: наукові дослідження феномену розсуду взагалі, у тому числі в теоретико-правовому та окремих галузевих правових аспектах, а також наукові дослідження феномену розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Такий підхід дозволив дисертанту простежити ретроспективне становлення наукових поглядів щодо предмета дослідження та виявити відповідні тенденції щодо подальшого наукового аналізу на майбутнє. Водночас, дисертант звертає увагу на нормативне закріплення засад реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та відзначає фрагментарність такого регулювання і відсутність системного підходу у його регламентації.

Необхідно підкреслити слушність авторського підходу до визначення понять «розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» як інтелектуальної вольової діяльності судді (регламентованої нормами законодавства) під час розгляду і вирішення адміністративних справ, направленої на пошук (визначення) оптимального варіанту рішення (дії) з кількох юридично допустимих варіантів (с.64 дисертації); а також «межі розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» як встановлених законодавчих правових обмежень дискреційних повноважень, у рамках яких суддя на основі комплексного аналізу обставин адміністративної справи має можливість вольового вибору для її оптимального вирішення з погляду принципів правосуддя (с.72 дисертації). Відповідні дефініції та перелік

конкретних підстав застосування розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві здобувач пропонує закріпити на нормативному рівні, і в цьому її слід підтримати. Таке унормування засад розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві за твердженням автора сприятиме належній реалізації, недопущенню свавілля та необґрунтованого застосування.

Вагомими здобутками дисертаційного дослідження є виявлення ознак розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, серед яких автор називає: спеціальний суб'єкт реалізації розсуду – суддя; сфера об'єктивізації розсуду судді – адміністративне судочинство; спеціальний характер, адже охоплює професійну діяльність (судді), правозастосування і судову діяльність; спрямованість на захист інтересів осіб у публічно-правових відносинах та виконання завдань адміністративного судочинства; легальність засад застосування; можливість застосування на різних стадіях під час розгляду справ в адміністративному судочинстві; свобода вибору варіанта поведінки та законність кожної з альтернатив; правозахисний характер (с. 59-62 дисертації).

Заслуговує на підтримку здійснена автором класифікація розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві для виокремлення його видів за такими критеріями: безпосередньо нормативна регламентація; стадії судового процесу, на яких застосовується; склад суду; інстанція; суддя якого суду застосовує; кількість альтернатив, серед яких суд здійснює вибір; документальне оформлення; категорії справи, які розглядаються в порядку адміністративного судочинства; ступінь визначеності (с.62-64 дисертації).

Велике теоретичне та практичне значення мають також запропоновані здобувачем концептуальні засади щодо виокремлення основних видів обмежень розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, які здатні відобразити галузеву специфіку інструменту правозастосування в адміністративному судочинстві, а саме: загальні – матеріально-правові межі

розсуду судді (визначаються основоположними принципами права та цілями адміністративного законодавства); спеціальні – процесуально-правові межі розсуду судді (встановлюються за допомогою спеціального юридичного механізму визначення їх змісту в адміністративно-процесуальному законодавстві, принципах здійснення судочинства, судової практики); індивідуальні – морально-правові межі розсуду судді (містять фактори моральності, совісті, етичні норми, професійний досвід тощо).

Поруч із вищевикладеним, варто відзначити слухність пропозицій здобувача щодо підстав застосування розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві: необхідність застосування аналогії права чи аналогії закону при розгляді та вирішенні справи у випадку повної або часткової відсутності правових норм; необхідність застосування альтернативних, ситуаційних або факультативних норм права; загальні принципи (засади) права; існування прогалин у законі, законодавчі колізії, суперечності; прогалини в процесуальному законодавстві, які суддя має право і зобов'язаний подолати; випадки, коли суд наділений можливістю діяти з власної ініціативи; певні особливості самої справи, зокрема її особлива складність, неоднозначність висновків, суперечність доказів, коли суд повинен прийняти єдине правильне, законне й обґрунтоване рішення; існування норми права (або її частини), яка містить оцінні (або оціночні) поняття як передбачену законом можливість правозастосувача, керуючись власною правосвідомістю, прийняти рішення.

Здобувач на основі аналітики матеріалів наукових досліджень та нормативних джерел звертає увагу на процесуальні особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Зокрема, йдеться про те, що вітчизняну модель розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві слід розглядати як сукупність дій судді у процесі розгляду і вирішення адміністративної справи за правилами, встановленими КАС України, що є за своєю правовою природою необхідним і

безальтернативним повноваженням, що ґрунтується на нормах права і пов'язаний з тими випадками, коли суддя може обрати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим і доцільним саме за наявних обставин. Слід відмітити що дисертантом власні висновки побудовані й з урахуванням судової практики та статистичних даних.

Корисним нововведенням може бути обґрунтована здобувачем позиція щодо критеріїв застосування практики ЄСПЛ для врегулювання спірних відносин під час реалізації розсуду судді в адміністративному судочинстві, до яких автор пропонує віднести: наявність певної правової проблеми, яку неможливо вирішити без застосування практики ЄСПЛ; наявність прогалини в чинному законодавстві України; колізія норм чинного законодавства України (колізія законодавчих актів, колізія норм одного нормативно-правового акту); відсутність порядку реалізації окремих положень чинного національного законодавства, що порушує конвенційні права людини; неоднозначне тлумачення норм чинного законодавства України.

Варто також взяти до уваги і детальне дослідження проблем реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Здобувачем з'ясовано специфіку застосування розсуду судді в означеній сфері, визначено існуючі прогалини такого застосування та запропоновано шляхи їх вирішення.

Дисертаційне дослідження має велике практичне значення. Теоретичні положення, узагальнення, висновки та інші результати автора можуть бути використані у практичній діяльності з метою удосконалення процедури реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації можуть бути використані процесі правотворчості під час розроблення нових нормативно-правових актів, а також покладені в основу вдосконалення законодавства України, яке стосується загальних питань

реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві. Результати наукової роботи також можуть бути використані у науково-дослідній сфері і освітньому процесі.

Все це, як видається опонентові, засвідчує широкий теоретико-методологічний потенціал даної роботи. Вказані елементи наукової новизни не обмежують позитив від аналізу опонованої дисертації. Автором наукового доробку Харченко М.В. реально опрацьовано значний пласт наукової проблематики, якою є питання розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

3. Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в 10 наукових публікаціях, серед яких чотири статі – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук (серед яких: Харченко М.В. Реалізація розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві: вітчизняний аспект. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 114-121; Харченко М.В. Генеза дослідження розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 159-167; Харченко М.В. Поняття, ознаки та види розсуду судді в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 499-504; Харченко М.В. Проблеми реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та шляхи їх вирішення *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 849-856), а також шість статей – у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, круглих столах, міжнародному правничому форумі, що дозволяє вважати виконаними положення п. 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування

рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

4. Дотримання академічної доброчесності.

Аналіз дисертації та наукових публікацій здобувача, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не дає підстав констатувати допущення ним порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації). Зокрема, дисертація містить посилання на джерела інформації за кожним випадком використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; відповідає нормам законодавства про авторське право і суміжні права; відображає прагнення надати достовірну інформацію про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані наукові методики досліджень і джерела інформації.

5. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Оцінюючи в цілому позитивно дисертацію Харченко М.В., разом з тим вважаємо за необхідне звернути увагу на питання, які могли б слугувати предметом додаткових пояснень з боку дисертанта та дискусії при захисті дисертаційної роботи. Наведені спірні положення і висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка має самостійний і творчий характер, наукову та практичну цінність, високий науковий рівень. Наявність дискусійних питань, насамперед, характеризує актуальність і складність теми дослідження та власний підхід дисертанта до їх розгляду.

1. У дисертації здобувач аналізує можливі шляхи для вирішення проблем, які можуть мати місце в процесі реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві і одним з них пропонує встановлення контролю за якістю законодавства (як того, що регламентує процес розгляду і вирішення адміністративних справ, так і того, яке застосовує суддя в адміністративному судочинстві) різними суб'єктами і на кожній стадії

законотворення. Однак не зупиняється на характеристиці поняття «контроль», а також критеріях контролю за реалізацією дискреційних повноважень.

2. Аналізуючи ознаки розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, дисертант у роботі не приділяє належної уваги функціям судового розсуду. Акцент окремої дослідницької уваги питанню встановлення функцій розсуду судді в адміністративному судочинстві дозволило б більш комплексно підійти до вирішення питання щодо забезпечення належного застосування розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві.

3. У роботі дисертант пропонує внесення змін до ч. 2 ст. 6 КАС України, виклавши її в такій редакції: «2. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини, зокрема релевантності його рішень». Однак, в умовах нормативної невизначеності поняття «релевантність рішень» автору було б варто зосередити особливу увагу на встановленні його сутності.

4. Досліджуючи процесуальні особливості реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві, дисертант у роботі не приділяє уваги питанням юридичної відповідальності внаслідок протиправного застосування суддівського розсуду.

5. Серед проблем, які можуть мати місце в процесі реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві автор виокремлює питання професійності суддів, постійне підвищення їх кваліфікації. Але в роботі не приділено уваги положенням Стратегії розвитку суддівської освіти в Україні на 2021-2025 роки.

Разом з тим, вищевикладене має виключно дискусійний характер, належним способом реагування на ці зауваження може бути їх коментар під час публічного захисту та вони жодним чином не ставлять під сумнів вагомість наукових здобутків автора.

Таким чином, дисертація М.В. Харченко «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» є науковим дослідженням, яке виконане автором особисто, характеризується завершеністю та єдністю змісту, містить наукові результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення та являють собою значний внесок у подальший розвиток науки адміністративного права і процесу та практики його застосування, а отже, заслуговує на позитивний відгук.

ВИСНОВОК

Дисертація «Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві» відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, а її автор – Харченко Мар'яна Володимирівна – заслуговує на присудження за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративного
права та процесу Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка**

Ю.А. Волкова